

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR ÉS A TEOZÓFIA

Írta: TOPERCZER ÁKOSNÉ

A tanulmányt a Magyar Teozófiai Társulat jelentette meg a Teozófiai Füzetek sorozatában, 1914-ben

Néhány év múlva száz esztendeje lesz annak, hogy egy szelídarcú székely ember vándorbotot vett a kezébe, és lassan végighaladva Nagyenyed utcáin, a mezők felé indult.

Szép, nyugodalmos novemberi nap volt, a levegőben ökörnnyál szállongott, csendes, hosszú ősz előhírnöke. Az itthon maradt madarak vidám csicssergése kísérte a távol keletre induló vándort a Maros mentén végig.

Még egyszer megállott, hogy visszatekintsen. Amott a város szélén fehér kendőt lobogtatott feléje régi tanítója és barátja; aztán búcsút intve a tanítónak és barátnak, elindult örökre.

Akkoriban, az 1800-as évek elején lidércnyomás ült a nemzet lelkületén. Lassanként gyülekeztek a sötét fellegek, hogy néhány évtized múltával elemi erővel törjenek ki.

A vihar előtti csendben nagy és fantasztikus gondolatok születtek.

Ekkor indult útnak Körösi Csoma Sándor. Hogy vándorlásának igazi célja mi lehetett, ezt a kérdést ma is homály fedi.

Már nagyenyedi tanuló korában lelkesedett azért az eszméért, hogy néhány barátjával felkeresi az Ázsiában élő magyar rokonokat. Ez a vágy sarkallta további tanulmányaiban is, de mire a megvalósításra került a kérdés, egyedül maradt.

Hegedüs Sámuel volt talán az egyetlen a hazában, aki megértette lelkületét.

„Körösit azon ritka szerencsés emberek közé sorolhatom, – írja nekrológiájában – akire soha senkit panaszkodni nem hallottam, valamint azt sem, hogy ő valaha valakire panaszkodott volna. A munkát és fáradságot bámulásig győzte, mit egyedül mérsékelt és tiszta életmódjának köszönhetette.”

Hogy milyen lemondás – és nélkülözések árán folytatta útját gyalog, szerényen Nagyenyedtől Lahorig, amely fordulópontot jelentett Csoma életében, – arról talán fogalmunk sem lehet; s mindezt azért, hogy, mint tibeti szótárának előszavában szokott szerénységével megjegyzi: „ezen kutatásainak eredményét a világ egykoron belátandja.”

Útja Románián, Macedónián, Görögországon, Egyiptomon, Aleppón Bagdadba, majd Perzsiába vezet, ahol hosszabb időzést; innen pedig India felé fordul. Lahor vidékén a Himbabs folyónál találkozik William Moorcroft, Közép-Ázsiába küldött angol kormányügynökkel, és e találkozás befolyásolja további tanulmányaiban.

Útjukat együtt folytatják Leh-ig. Moorcroft megismerteti vele a Pater Giorgi Alphabetum Tibetanumát, és ettől az időtől Tibet felé fordul Csoma figyelme, hogy haláláig egyetlen vágyódás égjen lelkében! Az évezredek át rejtve tartott keleti bölcsességet megismerni.

A hazából kérésére nem érkezett sem anyagi segítség, sem bátorító írás. Úgy látszik, senki nem bízott munkálkodásának komolyságában. Az angol kormánynak ajánlotta fel tehát – Moorcroft közvetítésével – szolgálatát, és további kutatásait angol segítséggel végezte.

Kanum tibeti faluban kis viskóban élt, és egy tudós láma vezetése mellett tanulmányozta a tibeti nyelvet.

Gerard dr., a Delhiben székelő főkormány-ügynök felkereste őt zord magányában és így írja le Csoma életmódját:

„Az utolsó télen át, íróasztalnál ülve, tetőtől-talpig gyapjú ruhába burkoltan dolgozott reggeltől estig, legkisebb időt sem engedve magának a szórakozásra.

Egyszerű tápláléka a zsíros tea volt. De a kanumi hideg évszak zordonsága eltörpül, ha összehasonlítjuk azt a zangkari buddhista zárdában uralkodott telek fokával, ahol Csoma egy egész évet töltött. Egy lámával és egy szolgálóval 3-4 hónapon keresztül élt elszigetelve a világtól; 9 négyzetlábnyi szobácskájából egyikőjük sem mert kimozdulni; a környék hóval volt fedve, és a hőmérő állandóan 10-16°-on állott zéró alatt, ott ült ő ködmönébe burkolva, kezeit ölébe téve; ilyen állapotban olvasott reggeltől-estig, melegítő tűz és világító mécses nélkül. A föld szolgált nyoszolyául és az egyszerű csupasz fal volt egyedüli oltalma az égélj zordonsága ellen.

Ilyen helyzetben, mely más embert bizonyára kétségbe ejtett volna, 40.000 tibeti szót gyűjtött össze és rendezett el. Lelkesülten beszélt, hogy máris elég ismeretet szerzett a tibeti nyelvben arra, hogy célját elérhesse, még azon esetre is, ha lámájától meg lenne fosztva betegség, vagy egyéb oknál fogva.”

Az ő filológiai kutatásai lassanként egy ki nem mondott nagy cél eszközévé váltak: hogy Kelet és Nyugat találkozzanak a nagy eszmék közös világában, áthidalni az űrt, amely e két világ között tátong: a nyelv kérdését.

Úgy látszik, a tibeti nyelv tanulmányozását tartotta erre nézve a legfontosabbnak.

Indiában a régi Szent Iratok, különféle korok bölcséinek művei, az ország viszontagságai mellett nagyrészt elkallódtak. A tibeti buddhista zárdákban, gondosan lefordítva, a mai napig sértetlen állapotban vannak. A lámák féltékenyen őrködnek fölöttük. A klíma zordsága óvja őket a korai pusztulástól; a hozzáférést nehezítik a természetes határok. Egyrészt a Himalája, másrészt a Góbi sivatag; aztán meg az úgynevezett „kínai fal”, amelyek távol tartják Lhassától, Teshi-Lunpótól és az évezredek bölcsesség többi kincsesbányáitól a profánul betolakodó idegent.

Az előbb említett Gerard dr. Kunavar tartományban (Kína mellett) utazva egy ilyen zárdára akadt tizenkétezer lábnyira a tenger színe felett.

„E zárdában – írja – az utazó felhalmozott iratokra talál, amelyek tele vannak bölcsességgel. A ciprusfa borítékba kötött könyvek olyanok, mintha örökre lezárultak volna. Egy kínai tolmács volt velem, aki e könyvek egyikében lapozva tudományos kivonatokat olvasott. Bámulattal néztem a bölcsesség e maradványaira, melyek, mint jelenleg néma iratok, senkinek sincsenek hasznára; senki sem forgatja többé ez őskori és rendkívüli művek lapjait, melyeken az idő csak kevés rongálást vitt végbe.”

A régi időkben e könyveket olvasták, és a nép imára gyűlt itt össze; de ma már mi sem maradt fenn abból, ami egykor volt. Akik a házigazdák voltak, eltűntek örökre; csak a templom s könyvek állanak még mindig, mint a piramisok, tanúi oly időknek, melyeknek egyéb nyoma már nem létezik.

A Titkos Tanítás (H. P. Blavatsky) több helyen említi az ilyen archaikus könyvtárak létezését. Mindjárt az első kötetben ezt találjuk:

„A nagyobb és jobb módú Lamaseriekben sziklába vésett kriptákat és pince-könyvtárakat találunk. A nyugati Tsaydam mögött a Kuen-Lün magányos szorosaiban több ilyen rejtett hely van. Az Altyn-Tag hegység mentén, ahol még sohasem járt európai ember, egy mély torkolatban van egy kis házcsoport; inkább falu, mint kolostor, szegényes templommal, melynek egy öreg láma az őrizője. Zarándokok állítják, hogy e zárdá alatt terjedő földalatti folyosókban és csarnokokban olyan nagy könyvgyűjtemény van elhelyezve, mely a jelentések szerint nem férne el a British Múzeumban.”

A turkesztáni Tarim síkságon valamikor virágzó városok léteztek. Khuen-Khé folyótól a Karakorumi hegyekig hatalmas, történelem előtti civilizáció nyomait találjuk.

Prjevalsky ezredes, aki e vidéken kutatott, három nagy város romjaira akadt, amelyek helyi adatok után számítva 3000 évvel ezelőtt pusztultak el.

A Tsertsen oázis vidékén, 4000 lábnyi magasságban Tsertsen draja felett temérdek archaikus romot találunk.

E vidék gyér lakosai között olyan nevekkal és fajokkal találkozunk, melyek előttünk teljesen ismeretlenek. E kétségkívül özönvíz előtti fajok és törzsek sok fejtörést okoznának az antropológusoknak.

Prjevalsky az elárvult romok között, hol a bennszülöttek emberi csontokon és különféle használati cikkeken kívül olykor rezes, aranyat, türkizt és gyémántot találnak, még üvegdarabokra is akadt.

Egyik előadásában a következőket mondja: „Koporsókat találtunk valami különös, romlásnak ellenálló fából, vagy anyagból, melyekben a bebalzsamozott testek bámulatos épségben maradtak. A férfi múmiák csodásan nagyok és hatalmas testalkatúak voltak, és hosszú, göndör hajuk volt. Egy sírüregeben tizenkét halottat találtunk ülő helyzetben; egy másik alkalommal külön koporsóban egy fiatal lányt arany fejdíszsel, rövid pamut ruhában, melle pedig arany csillagokkal volt elborítva.”

Említi továbbá, hogy az ottani nép 23 nagy városról regél, melyeket a sivatag homokja temetett el.

Egy teljes geológiai réteg borul e romok fölé. A sivatag mélyén, azt mondják, zöldellő oázisok vannak, s ez oázisok alatt hatalmas földalatti folyosókban nyugszik az eltemetett civilizáció gyümölcse; a soha ki nem alvó lámpa: a megismert örök igazság.

Jelenleg homok borítja; azonban mindig akad egy néhány, aki elindul keresni a bölcsek követét, azt a filozófiai rendszert, az ismeretek amaz „Ultima Thulé”-jét, mely az emberi lélek problémáját megoldja.

Minél szorgalmasabban forgatta Kőrösi Csoma Sándor a szent könyvek lapjait, annál buzgóbban fáradozott a tibeti szótár és nyelvtan elkészítésén azon reményben, hogy „kutatásainak eredményét a világ egykoron belátandja.”

Ő maga nem sokat említ e szent könyvek tartalmáról. A Royal Asiatic Society-nek küldi munkásságának gyümölcseit, amely a szótár elkészítésén kívül abból áll, hogy tanulmányozza a két legnagyobb könyvgyűjteménynek, a Kah-Gyúr és a Stan-Gyúr kötetének százait, és azokról pontos tartalomjegyzéket készít.

Műveiből megtudhatjuk, hogy az egyes kötetekben nagyjából miről van szó; de az iránt, úgy látszik, nem érez hivatást, hogy a legfontosabb dolgokat a világgal fordításban megismertesse.

„Tanulmányaim célja – írja egyik jelentésében – egy beható nyelvtan és szótár készítése, valamint a tibeti könyvek és tudományosság ismertetése.”

Bátran nevezhetjük őt az elsőnek, aki a „tibeti tudományosságot” komolyan veszi. Ez volt a magyarázata annak a körülménynek, hogy míg a tibetiek olykor udvarias, olykor ellenben kegyetlen módon zárkóznak el a betolakodó kíváncsiak elől, Kőrösi Csoma Sándort halála után sokáig, mint a „magyar tanítványt”, Philangi-Dasát emlegették.

A legnagyobb tisztelet hangján emlékezik meg tanítójáról, a sangkári lámáról, kinek segítségével szótárát készítette. Kiemeli, hogy a láma finom társalgó és a gazdag tibeti irodalom ismerője. Későbbben azonban Lhassába és Teshi-Lunpóba vágyik, mert az ott élő lámák bölcsessége az ő tanítójának tudását messze felülmúlja.

Olvasott a Kah-Gyúr kötetében a mesés Shambala országról, a buddhisták Jeruzsáleméről, ahogy ő nevezte, amely a Sita vagy Yaxartes (jelenlegi nevén Sir-Darja) folyó partján van a jugarok országában. Ez a keleti felfogás szerint a bölcsesség tárháza.

A Fó-Kien vidéki szent könyvtár kézírataiban is találunk említést erre nézve, ahogy a Titkos Tanítás mondja.

„Si-Drang – így szól a kézirat – Tibet, emberemlékezet óta a rejtett bölcsesség székhelye, jóval Buddha előtt.”

Kőrösi Csoma Sándor a Stan-Gyúrban készít útleveleket azon buzgó egyének részére, akik odajutni óhajtanának.

Úgy számította, hogy ez ország fővárosa, Kalapsa körülbelül a 45. és az 50. szélességi fok alatt fekszik, hol a napok hossza a tavaszi napéjegyenlőségtől a nyár kezdetéig 12 indiai órával, azaz 4 óra 48 perccel nő európai időszámításunk szerint.

E szent város létezését – úgy látszik – egyéb archaikus művek is megerősítik. A hindu Purana egy része így szól:

„A két egyén, Devâpi és Maru (vagy Moru) és az Ihshvâku családja négy időkoron fognak lakozni Kalâpában.”

A Vachaspattya nevű szanszkrit enciklopédia Katâpat, vagy Kalâpat a Himalája északi oldalára, tehát Tibetbe helyezi.

Ebből az országból származott a Kala-Chakra néven ismeretes metafizikai rendszer, mely a „boldogság kútforrását” jelenti. E bölcsészeti tan Indiában a X., Tibetben a XI. században terjedt el a keresztény időszámításunk szerint.

Hogy azonban e bölcsesség miben rejlik, amelyről Kőrösi Csoma Sándor olyan elragadtatással szólt, azt egy későbbi tanítvány ismertette meg velünk: Helena Petrovna Blavatsky. Nem volt ő sem tudós, sem orientalista. „Nincsen magasabb vallás az igazságnál” – mondotta, és meghajolt minden nagy és igaz eszme előtt.

Évek hosszú során volt Kelet lakója; tanulmányozta a keleti filozófiát annak ősforrásánál. Eljutott Tibetbe és a zárkózott buddhista kolostorok csakúgy megnyíltak előtte, mint valamikor Kőrösi Csoma Sándor előtt. Folytatta azt, amit Csoma megkezdett; átadta a művelt világnak a keleti világ kincseit. Megindította a teozófiai mozgalmat; ezáltal bevezette a keleti, ezoterikus filozófiát a modern ember ismeretkörébe, hogy a bigottság és a materializmus szélsőségei között hullámozó korszellemben aranyhíd legyen a vallásos érzület és a tudományos megismerés között.

Sok értékes munkája között, régi fóliánsok után, emlékezetből megírt egy kis könyvet: a „Csend hangját”. E könyvet bátran nevezhetjük a morális revelációk könyvének. Olyan erkölcsi eszményeket állít elénk, melyeket alig vagyunk képesek követni.

Mindenben, ami él – így szól a tan – Alaya, a szent lényeg, az ősforrásból származó, kibontakozni vágyódó isteni lehelet. Miként a lótusz: lassan bontogatja szirmait. Megízleli a kifejlődés összes fázisát; áthalad ásványon, a flórán, az állatvilágon, de csak az emberben juthat kifejezésre, új meg új testet alkotva megnyilvánulásának eszközéül mindaddig, míg felülemelkedik az anyagon. És akkor, kibontakozva felcsillan a lótusz keblében ejtőző harmatcsepp a napsugárban: Alaya.

A harmat cseppje aztán visszatér az óceánba, ahonnan vétetik. Ez a Nirvána. Íme, az ember rendeltetése.

Eddig egészen érthető a tan, mondhatnók: majdnem tudományos. De ahol a mi vallási spekulációnk véghatárához, az üdvözüléshez jutottunk, ott kezdődik Kelet szédületes teóriája.

Az anyagi világot meggyőző ember az anyagi világ lelki Mestere. Előtte a megérdemelt Nirvána. Nem a megsemmisülés, de a kifejlődött Alaya értelmében. Mert a Nirvána az ilyen világot meggyőző Alayák összessége, a nagy spirituális egység.

És a Mester a küszöbre érve választhat: vagy átmegy a Nirvánába, – az emberi öntudatot meghaladó Egységbe – akkor az emberiségnek fejlődéséhez többé semmi köze; ezt a keleten Dharmakayának nevezik, a lelki élet önzőinek; vagy megállva a küszöbön, visszatekint az anyagi fertőben szenvedő emberiségre és megesik a szíve a sötétségben élő testvéreken.

Lehet-e üdvözülni, amíg a lelkek milliói igában nyögnek? És hogy az anyagi világon felül emelkedve, szerzett hatalmával segítsen rajtuk, megáll, mondom, a Nirvána kapujában. Amíg minden Alaya fel nem szabadul, lemond a megérdemelt jutalomról és „lesz a világnak egyik Szabadítója”.

Ez a fájdalom útja, az emberi szenvedésben való részvétel, a Nirmana-Kaya sors.

A nagy lelki álmok mindig Kelet felől jöttek. Mert a mi érvényesülni akaró önzésünk szemüvegén keresztül tekintve mindez csak álom. De Keleten ezt is megértik és megbocsátják. Az önző érvényesülés a bennünk kibontakozni akaró Alaya durvább megnyilvánulása. Lesz idő, jósolják, amikor felszáll a köd, mely szemünket takarja és fürödni fog lelkünk napsugarában. Mi pedig bekötött szemmel indulunk felfedezni Tibetet!

Kőrösi Csoma Sándor gyengéd lelkületét, úgy látszik megbűvölték e szent igék.

„Gyakran láttam őt – írja M. Pavie a Revue des deux Mondes XIX. kötetében – Bengáliában létemkor, elmerülve ábrándos gondolataiban, mosolyogva saját ideáinak folyamatán; hallgatagon, mit a Brahmanok, kik íróasztaluk fölé hajolva, szanszkrit passzusok másolatásával foglalkoznak.”

Tibeti tanulmányait nagyrészt elvégezve, Calcuttába tért, hogy átvegye az Ázsiai Társaság könyvtárának rendezését. Egy kis cellában élt, amelyet csak akkor hagyott el, ha sétára indult az épület termeiben.

A nyelvtan és szótár elkészítésével, amelyekből 50 példányt a hazába küld különféle tudományos intézetek részére, bevégezve egyszersmind az Ázsiai Társaság könyvtárának rendezését – visszavágyik Tibetbe.

Egyelőre Lhassába és Teshi Lunpóba óhajt eljutni. A szükséges engedélyek megérkezvén, rendes szokása szerint gyalog – útra kél.

Hogyan jutott a Himalája felé, nem tudjuk. Alkalmasint csónakon indult a Ganga folyón, és Carragolaghat mellett szállt ki, hogy Titalyán keresztül Darjilingbe jusson.

A talaj Titalya felé, a Himalájától 25 mérföldre már emelkedik a bércek felé; az utolsó tíz mérföld az akkori időben tropikus növényekkel benőtt ingovány volt, ami Terai néven ismeretes öv. A Himalája alatt, a leghírhedtebb maláriás vidék. Akit ott ér az est, azt nem kerüli el a sárgaláz.

Szegény Csoma lassan és gyalog haladva biztosan meghált a Teraiban. Megszokta, hogy az eszményekért a test kényelmét feláldozza.

És most, amikor feltárul előtte álmainak országa, – útban van vándorlásának végcéljához, – elvégezte a missziót, amelyet vállalt – talán a legkevésbé törődött magával.

Az angol nemzet kezébe adta a keleti bölcsesség kulcsát, ő maga örömtől remegő kézzel indult felnyitni a lakatot, hogy mások a kaput már nyitva találják.

Március 24-én ért Darjilingbe. Régi ismerőse és barátja, Campbell dr. fogadta, aki kormányügynök volt ez utolsó állomáson. Csoma itt néhány nap pihenőt tartott, azt is csak kényszerűségből, amíg Lhassába való útlevele megérkezik. Campbell dr. ezt írja e napokról:

„A legnagyobb elragadtatással gondolt arra a boldogságra, melyet Kelet tudósaival való érintkezésében elérni remélt.”

Néhány nap múlva, április 6-án betegen találta Csomát, aki azonban felkelve fekhelyéről, hosszasan beszélgetett vendégével.

„Fájdalom, – írja tovább Campbell – beszélgetéseinek összefüggése sokkal komplikáltabb volt reám nézve, hogysem azt folyamatosan feljegyezhettem volna. Annyit azonban kivehettem Csomával való társalgásaimból, amióta őt megismertem, hogy minden reménye s fájdalmas kutatásainak végcélja abban összpontosult: hogy a Yugarok országát felfedezze. Ez országot meglelni hívé Lhassától és Kam tartománytól északkeletre, Kína nyugati határain; oda eljutni volt végcélja legforróbb óhajásainak” – így fejezi be Campbell dr.

Hogy azonban a Yugarokban, akik a szent Shambala lakosai voltak, az ősrégi, egybevágó feljegyzések szerint, velünk rokon nemzetre vélt volna találni, azt hátrahagyott munkáiban semmi sem erősíti meg.

Április 7-én némileg jobban volt; 9-én azonban a lázroham megfosztotta eszméjétől, és 11-én hajnali 5 órakor „panasz szó és fájdalom nélkül kimúlt”.

Az eszmények közös sorsa az, hogy elérhetetlenek maradjanak. A Kőrösi Csoma Sándor esete azonban dramatikusabb más hősovánél: mert nem találunk benne okot a bukásra. Haláláig önzetlen és igaz.

A lakat kulcsa ott van a lázasan forró kezekben – az ajtó pedig egyelőre zárva marad. Az emberiség – így látszik – még nem kíváncsi arra, hogy mi van a kárpiton belül.

Kőrösi Csoma Sándor, a dardzsilingi temetőben pihenve, talán a napkeleti Bölcsékkel álmodik mindaddig, míg az emberiség kebelében rejtőző harmatcsepp, Alaya, felcsillan a napsugárban.